

Яўген Гарадніцкі

Мінск

Персанажная ідэнтыфікацыя ў літаратурным творы: прыёмы і сродкі

Мастацкі свет літаратурнага твора заўсёды канцэнтруецца вакол чалавека, суадносіцца з яго асабістым успрыманнем, інтэнцыямі, чаканнямі. Гэтае палажэнне захоўвае сваё значэнне ў адносінах да любога суб'екта творчага працэсу – аўтара, апавядальніка, лірычнага героя, персанажа, дзеючай асобы, чытача. Паэтыка літаратурнага твора разлічана на тое, каб даць магчымасць выявіцца ў поўнай меры кожнаму з вышэй названых суб'ектаў.

Персанаж (герой), як важнейшае звяно ў гэтым ланцугу, уступаючы ва ўзаемадзеянне з мастацкай рэальнасцю, знаходзіцца ў той жа час на перасячэнні творчых інтэнцый аўтара і творчых інтэрпрэтацый чытача. Таму істотным момантам яго раскрыцця ў творы з'яўляецца характар яго прадстаўлення ў полі зроку патэнцыяльнага ўспрымаючага суб'екта. Важнейшым сродкам ідэнтыфікацыі персанажа служыць намінацыя, якая выступае не проста як спосаб называння, але і як пэўная характарыстыка персанажа, выражэнне адносін да яго з боку таго, для каго ён з'яўляецца аб'ектам успрымання.

Персанаж у творы пад час разгортвання сюжэту, у розных сітуацыях называецца па-рознаму. Гэта залежыць ад многіх абставін – і ад адносін да яго апавядальніка, іншых персанажаў, і ад канкрэтнай сітуацыі дзеяння, і ад тых функцый, якія ён выконвае ў тым або іншым выпадку.

Персанажная намінацыя часта прадстае як прыём увядзення героя ў дзеянне, які дае магчымасць акцэнтацыі ўвагі на ім. Любая дзеючая асоба, якая паяўляецца ў літаратурным творы, нават самая эпізадыч-

ная і нязначная, павінна быць пэўным чынам акрэслена і абазначана. Паколькі да гэтага моманту пра персанажа, які ўступае ў дзеянне, нічога чытачу не было вядома, то натуральна, што пры гэтым аўтар імкнецца разам з намінаваннем персанажа падаць некаторыя звесткі пра яго, прадставіць яго як аб'ект, варты ўвагі.

Пры першым згадванні персанажа ў творы, якое знаходзіцца ў найбольш прыкметнай у кампазіцыйных адносінах пазіцыі (як і наогул любы **пачатковы** элемент), выкарыстоўваюцца часцей за ўсё два асноўныя віды прэзентацыі. Пры адным з іх дапускаецца ў якасці зыходнага моманту поўная адсутнасць якіх бы там ні было папярэдніх ведаў пра персанаж, які ў такім выпадку прадстае як **невядомы, проста чалавек**. Другі ж, наадварот, дае магчымасць успрымаць персанаж, які толькі што паявіўся ў полі зроку рэцыпіента, нібы даўняга знаёмага. У гэтым выпадку персанаж звычайна адразу называецца па імені.

Нас цікавіць у першую чаргу якраз першы тып прэзентацыі персанажа, калі паяўленне “ў кадры” новай дзеючай асобы прыводзіць да неабходнасці яе распазнавання, надання ёй асабовай і сацыяльнай пэўнасці.

У гісторыі сусветнай літаратуры апавядальны прыём, які заключаецца ў паступовым “праяўленні” рыс героя, які напачатку ўяўляе сабой **tabula rasa**, вядомы даўно і прадстаўлены ў розных мадыфікацыях. Адна з яго разнавіднасцей, сутнасць якой у тым, што спачатку персанаж прадстае як безыменны, як **проста чалавек**, у значнай ступені характэрна для беларускай прозы.

Асабліва актыўна карыстаўся дадзеным прыёмам **Кузьма Чорны**. Для яго гэта быў не толькі сродак раскрыцця вобразаў персанажаў, якія такім чынам надзвычай кантрасна паўставалі ў полі зроку рэцыпіента, але і спосаб выражэння загадкавасці быцця, складанай пераплеценасці ў свядомасці чалавека адзнак спазнанага і невядомага.

Для паэтыкі К. Чорнага, як вядома, характэрна падрабязная дэталізацыя пры апісанні вобліку герояў і абставін іх існавання. Чалавек у прозе К. Чорнага паўстае ва ўсёй канкрэтыцы сваіх праяў, у шматстайнасці і трываласці повязей з навакольным светам. Гэты працэс “вырастання”, узбуджэння героя на грунце паўсядзённага жыцця выяўляецца непасрэдна пад час нарацыі. Чытач мае магчымасць назіраць за тым, як паступова адбываецца “назапашванне” індывідуальных чалавечых якасцей персанажа, як “невядомы” становіцца значнай постаццю, часта наогул адной з ключавых у творы.

Так, напрыклад, адбываецца з адным з цэнтральных персанажаў рамана К. Чорнага “Бацькаўшчына” (1932) Леапольдам Гушкам. На пачатку твора ён, як і многія іншыя чорнаўскія героі, надзелены толькі агульнародавым найменнем – *чалавек*. Разам з тым яго вобраз адразу ўпісваецца ў падкрэслена рэальную, канкрэтызаваную абстаноўку, падаецца на фоне лакалізаванага месца дзеяння. Аповяд у творы якраз пачынаецца з абмалёўкі локуса – таго кавалачка зямлі, які становіцца для героя экзістэнцыяльнай апорай, з якім звязваюцца ўсе яго надзеі на будучыню, і які ў аўтарскай канцэпцыі твора сімвалічна суадносіцца з вобразам *бацькаўшчыны*.

Канкрэтыка, адзінкаваць таго, што становіцца прадметам уваблення, акцэнтуюцца апавядальнікам праз зварот да дэйктычных формаў моўнага выражэння. Найбольш часта апавядальнік карыстаецца ўказальнымі займеннікамі *гэты*, *тут* і да т. п. Яны згадваюцца ўжо ў першай фразе рамана, якая гучыць наступным чынам: *Каб ведаць, колькі працы павінен быў тут класці чалавек, трэба самому ўбачыць гэтую дзялянку*¹. Апрача абазначэння адной з асноўных тэм рамана – надмернай працы, якая не прыносіць збавення, у гэтым зачыне выразна адчуваецца арыентацыя на непасрэднага сузіральніка апісваемых падзей, пункт гледжання якога ўлічваецца апавядальнікам.

Пасля падрабязнай панарамнай экспазіцыі, мэта якой змясціць *гэтую дзялянку* ў прастора-часавы кантэкст навакольнага асяроддзя, падаецца першы эпізод, пад час якога і адбываецца знаёмства чытача з Леапольдам Гушкам. Для аўтара маюць важнае значэнне як прасторавая, так і часавая канкрэтызацыя абставін дзеяння. Абгрунтаванне часу дзеяння, яго ўключэнне ў плынь “вялікага часу” з’яўляецца для К. Чорнага неабходнай умовай нарацыі. Момент аповяду звязваецца ў адно цэлае з перадгісторыяй герояў, з тымі падзеямі, якія застаюцца па-за рамкамі непасрэдна выяўляемага сюжэта.

Раз тут спацыраваў хударлявы папок з таго самага гарадка (300). *Гэта было ўжо тады, калі на гэтай зямлі праз колькі год ужо корнаўся чалавек* (301). Абставіны часу, як бачым, падаюцца апавядальнікам у іх цеснай спалучанасці з абставінамі месца. Сваёй структурай такія моўныя фігуры блізкія да формаў народнай апавядальнай рыторыкі, што з’яўляецца яшчэ адным пацвяр-

¹ Кузьма Чорны, *Збор твораў*. У 8 т., Мінск 1973, т. 4, с. 299. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка. Разрадка тэксту ў цытатах належыць аўтару артыкула.

джэннем надзейнай сувязі паэтыкі К. Чорнага з народнай мастацкай традыцыяй.

Тут якраз гэты чалавек і нагадзіўся на папоўскія вочы (301) – так упершыню згадваецца ў творы, як бы паміж іншым, Леапольд Гушка. Варта заўважыць, што азначэнне *гэты* ў дачыненні да больш шырокага кантэксту першага раздзела рамана не толькі выконвае дэйктычную функцыю, але і звязвае семантычна дадзенае выказванне з папярэднімі (гл. пачатковую фразу пра *чалавека*, які павінен быў класці багата працы на *гэтай дзялянцы*). На пачатку твора згадванне пра *чалавека* яшчэ не атрымоўвае выразна абазначанага канкрэтнага нападзення, тут можа мецца на ўвазе і чалавек наогул.

Для экспазіцыі рамана характэрна якраз выкарыстанне безасабовых формаў абазначэння дзеяння (напр.: *а падыдзеш бліжэй, дык там сівец (...)* *калі мінуць хвойнічак, ідучы ўгару (...)* *тут трапіш усё адно як у якую-небудзь іншую краіну (...)* *стаўшы на ўзгорку, акрай каржакаватага хвойнічку, відаць...* (299). Аднак з паяўленнем *гэтага чалавека* сэнс пачатковай фразы рамана як бы ўдакладняецца і ўзнікае магчымасць яго атаясамлення ў пэўнай ступені менавіта з тым канкрэтным, хоць пакуль што і не пайменаваным, чалавекам, пра якога пачынаецца гаворка і які выступае ўжо як дзеючая асоба.

У размове са святаром, які прыехаў адпачыць на ўлонні прыроды, вымалёўваюцца ўжо некаторыя рысы *гэтага чалавека*. На ўзнёслыя словы святара чалавек адказвае з пачцівасцю, і разам з тым адчуваецца, што ён, адарваны на хвіліну ад сваёй працы, паранейшаму застаецца паглыбленым у яе, жыве сваім клопатам. Перарваная праца ўзнаўляецца, і мы можам назіраць спрадвечны малянак сялянскага быту: *Гаспадар усё цягавіта і цярпліва, як вол у ярме, пагукваў на свайго каня, конь пяўся, выцягаўся, як мокрая п'яўка* (301). Тут, за звыклым заняткам персанаж набывае адпаведныя сітуацыі, функцыянальна абумоўленыя найменні: *гаспадар, араты* (*Гаспадар, угнуўшыся, звязваў пастронак (...)* *Араты абліваўся потам*) (302).

Калі ж у гарадку пачынаюць званіць званы, араты зноў называецца апавядальнікам *чалавекам*. Такая намінацыйная змена абгрунтавана ў дадзеным выпадку тым, што з побытавай сферы асноўны акцэнт пераносіцца ў іншы план, дзе дамінуе агульначалавечае. Пасля гэтага персанаж некаторы час абазначаецца асабовым займеннікам. Гэта звязана з тым, што апавядальнік звяртаецца да гісторыі героя, да вытлумачэння яго дачыненняў да дадзенай мясціны, якая атрымоўвае ў творы канцэптуальнае значэнне локусу.

Істотным момантам наратыву з'яўляецца выяўленне вобраза героя з пункту гледжання не толькі апавядальніка, але і старонніх назіральнікаў. У прозе К. Чорнага наогул пашыраны прыём, калі звесткі пра герояў і асобныя падзеі, якія прыводзяцца апавядальнікам, атрымоўваюць своеасаблівае падмацаванне праз спасылкі на адносіны да іх з боку якойсьці канкрэтна не вызначанай інстанцыі, прадстаўленай калектыўным пунктам гледжання. Гэта пункт гледжання грамады, *людзей*. Чорнаўскія героі жывуць пад няўхільным наглядам з боку, аб іх складваецца пэўнае меркаванне, выпрацоўваецца грамадская думка, што і імкнецца данесці апавядальнік, стараючыся захоўваць аб'ектыўнасць.

Падмацаванне калектыўным пунктам гледжання актыўна выкарыстоўваецца пры апісанні не названага пакуль што па імені аратэга. *Так яго дзень пры дні бачылі, як ён варушыўся, клапаціўся, тупаў* (302). *Успомнілі, што твар гэты быў некаторым людзям тут знаёмы* (302). *Людзі бачылі, як ён пільна і задуменна аглядаў гэтую мясцінку, хадзіў, стаяў, глядзеў...* (303) і г. д.

Такая асаблівая ўвага з боку тубыльцаў да дадзенага суб'екта тлумачыцца ў многім тым, што гэта чалавек прышлы, чалавек новы ў гэтай мясцовасці. *Людзі ім зацікавіліся: тут жа ўсё было гэтак умеркавана, улежавана дзесяткамі год, гэтак усё было аднастайна, без вялікіх падзей і выдатных здарэнняў* (303). Цікавасць да новага чалавека як характэрная рыса менталітэту выступае пабуджальным фактарам разгортвання наратыву. Апавядальнік непрыкметна пераходзіць ад пералічэння таго, што даведаліся пра новага чалавека навакольныя людзі, да расказу пра здарэнне, якое папярэднічала яго з'яўленню тут.

Характэрнай асаблівасцю гэтага ўрыўка з'яўляецца чарговая перамена ў намінацыі разглядаемага намі персанажа. Новая назва прадстаўляе яго сацыяльны статус – парабак у панскім маёнтку. Паколькі гэта намінацыя мае ролевы характар, яна супадае з межамі эпизоду, у якім персанаж выступае ў ролі парабка – падлеглага самаўпраўству пана і яго аканома, бяспраўнага работніка. У апаведзе пра сутычку парабка з аканомам і пра яго размову з панам строга вытрымліваецца прыныцп называння персанажа ў адпаведнасці з яго сацыяльным статусам.

Такім чынам, можна канстатаваць, што К. Чорны прытрымліваецца пэўнай сістэмнасці пры намінацыі персанажаў, выкарыстоўвае намінацыю дзеля выяўлення большай адпаведнасці апавядаемага рэальнасці. Дыферэнцыраванае выкарыстанне намінатывных сродкаў з'яў-

ляецца адным са спосабаў інтэнсіфікацыі наратыўнага дыскурсу, дадатковага прыцягнення ўвагі чытача да сюжэтных калізій твора, стварэння інтрыгі *распазнавання* герояў. Аналіз прыёмаў ідэнтыфікацыі персанажаў у рамане К. Чорнага “Бацькаўшчына” паказвае, што аўтар цалкам усвядомлена выкарыстоўвае іх у вышэй адзначаных мэтах. Праз увесь першы раздзел першай часткі рамана праводзіцца прыём паступовага распазнавання героя, і толькі ў канцы раздзела герой нарэшце непасрэдна называецца па імені: *Прозвішча гэтай сям’і было – Гушкі. Сын зваўся Леапольд* (307).

Герой, такім чынам, набывае імя ў выніку шматлікіх намінацыйных варыяцый, пад час якіх ён застаецца, па сутнасці, не да канца ідэнтыфікаванай асобай. Дадзены прыём варта разглядаць у пэўным сэнсе як праяву гульневага пачатку ў наратыўнай стратэгіі аўтара. Аб гэтым сведчыць хоць бы тое, што, нягледзячы на тое, што імя персанажа як бы ўтойваецца на працягу ўсяго аповяду першага раздзела, гэты раздзел якраз мае назву... *Леапольд Гушка*. Гэта значыць, што ключ да разгадкі знаходзіцца навідавоку.

Абыгрыванне імёнаў персанажаў выконвае ў мастацкай сістэме К. Чорнага не адну, а некалькі функцый. Сярод іх можна вылучыць наступныя. Гэта, па-першае, ужо разгледжаная намі функцыя распазнавання героя, г. зн. яго паступовага набліжэння да чытача, надання персанажу, пра якога спачатку нічога пэўнага невядома, канкрэтных, выразна абазначаных рыс і дакладнага імя. Пры гэтым ствараецца эфект рознадыстанцыйнага сумяшчэння вобраза героя, які адначасова ўспрымаецца і як пэўная дадзенасць, і як аб’ект, які знаходзіцца ў працэсе станаўлення, які пакуль што не цалкам сфармаваўся ў свядомасці рэцыпіента ў сваёй цэласнасці і завершанасці.

Па-другое, сярод шэрагу сітуацыйных найменняў аднаго і таго ж персанажа асаблівае месца займае ў творах К. Чорнага называнне персанажа проста *чалавекам*. У гэтым выпадку ўвага акцэнтуюцца не столькі на тым, што персанаж яшчэ не набыў прыкмет выразнай індывідуальнасці, але ў першую чаргу на тым, што ён наогул адносіцца да роду чалавечага, з’яўляецца істотай, надзеленай розумам, свядомасцю. Пры дадзеным тыпе намінацыі падкрэсліваецца перш за ўсё агульначалавечае ў чалавеку. Апрача таго тут выяўляецца блізкасць да народнай паэтыкі, да традыцыі выкарыстання дадзенай формы намінацыі ў фальклорных творах і ў паўсядзённым маўленні.

К. Чорны надзвычай шырока карыстаецца ў сваіх творах прыёмамі намінацыі персанажаў, камбінуючы ў структуры аповяду розныя

іх разнавіднасці. Гэта датычыцца самых розных персанажаў рамана “Бацькаўшчына”, як станоўчага, так і адмоўнага плана.

У адносінах да Сурвілы, мясцовага багацця, які разам з Мазавецкім ажыццяўляе хітры план закабалення сялян, таксама выкарыстоўваецца складаны прыём намінацыі. У другім раздзеле першай часткі, які, падобна першаму, названы па імені персанажаў (**Стары Сурвіла і малады Сурвільчык**), спачатку падаецца партрэтная характарыстыка персанажа без згадвання імя. *А самую працэсію пачынаў дубаваты нізкі чалавек: голеная барада, вусы, кангеровы пільчак з павыціранымі крыху штрыфлямі* (309). Неўзабаве персанаж называецца і па імені, аднак робіць гэта не апавядальнік, а другі персанаж, яго будучы супольнік па зямельных махінацыях Мазавецкі, таксама адзін з заможнейшых гаспадароў наваколля. Тут адбываецца ўзаеманазыванне персанажаў у дыялогу – прыём шырока распаўсюджаны, асабліва ў драматычных творах.

Затым мы бачым, як Сурвіла абрабляе свае справы, прывёзшы прыставу дзежачку мёду дзеля ўладкавання свайго сына (*Сурвільчыка*) на чыноўніцкую пасаду. Гэтая *ніштаватая дзежачка*, якую, асабліва не цырымонячыся, падносіць Сурвіла прыставу, грукат яго ботаў пры хадзьбе – красамоўныя дэталі, якія характарызуюць вобраз дадзенага персанажа. І вось Сурвіла зноў паяўляецца на кватэры ў прыстава, на гэты раз для таго, каб дамовіцца з ім наконт спрыяння ў яго афёрах з адкупленай у пана зямлёй. І дзіўная рэч – тут, па сутнасці ў спэне, аналагічнай папярэдняй, ён паўстае зноў нібыта ўбачаным упершыню. Гаворка зноў заходзіць пра *нізкага, вусатага, дубаватага ў паходцы і голасе чалавека* (323). Па гэтых прыкметах, якія ўжо фігуравалі ў тэксе раней, можна без цяжкасці вызначыць, хто з персанажаў маецца на ўвазе.

Дзеля чаго аўтару спатрэбілася ў дадзеным выпадку, як і ў многіх іншых, прыбгаць да такога прыёму **паўторнага** адстаранення персанажа? Думаецца, што такі прыём можна разглядаць як сродак свайго кшталту змяшчэння ракурсу ўспрымання вобраза, надання яму нязвыклага вобліку. Іншымі словамі кажучы, тут мае месца, карыстаючыся тэрмінам В. Шклоўскага, пэўнае *остранение*. Чытачу, які ўжо знаёмы з дадзеным персанажам, даецца на нейкі час магчымасць паглядзець на яго зноў як бы свежым поглядам. Той жа самы прыём паўторнага пазнавання персанажа ўжываецца аўтарам і ў дачыненні да Леапольда Гушкі.

На характэрную для прозы К. Чорнага асаблівасць раскрыцця вобраза героя, якая заключаецца ў яго паўторным пазнаванні чыта-

чом, звяртаў увагу **Алесь Адамовіч**. Менавіта ён прапанаваў гэтую з’яву называць **прыёмам пазнавання**, паколькі пры выкарыстанні яго мастак прымушае чытача нанава пазнаваць ужо раней знаёмага яму героя². Даследчык прыводзіць у якасці паказальнага прыкладу апісанне аўтарам вяртання з фронту Паўла Няміры. Ён адзначае: *Па-рознаму называе пісьменнік гэтага «чалавека» ў залежнасці ад кантэксту: «адзін», «той, што меў з сабою адпускныя з пячаткамі бланкі», «адпускнік», «пешаход», «салдат», пакуль чытач, добра «прыгледзеўшыся» да знешнасці і паводзін героя, сам не пазнае, што гэта Павал Няміра*³.

Заўважаючы, што ў «Бацькаўшчыне» К. Чорны нават злоўжывае гэтым прыёмам, А. Адамовіч ацэньвае яго як прадуктыўны ў цэлым спосаб шматбаковага выяўлення асобы героя, яго набліжэння да чытацкага ўспрымання. Абмаўляючы партрэт героя, прыглядаючыся да яго як да «незнаёмага», – робіць выснову літаратуразнавец, – *пісьменнік стараецца не толькі прымуць чытача ўбачыць знешнасць героя, але і зразумець характар яго*⁴. А. Адамовіч прыводзіць прыклады ўдалага выкарыстання прыёму пазнавання і ў іншых творах К. Чорнага: у раманах “Трэцяе пакаленне”, “Млечны Шлях” і інш. У выніку выкарыстання падобнага прыёму, па меркаванні даследчыка, *узмяцняецца сюжэтнае напружанне, твор становіцца больш драматычным*⁵.

Як паказвае праведзены аналіз, у рамане “Бацькаўшчына” аўтар пры сапраўды надзвычай шчыльным выкарыстанні намінацыйных прыёмаў вырашае розныя мастацкія задачы.

Мы ўжо спыняліся на тым, як праз цэлы шэраг намінатывых трансфармацый, пачынаючы ад агульнага наймення *чалавек*, Леапольд Гушка атрымоўвае сваё імя толькі ў канцы першага раздзела. У пятым жа раздзеле першай часткі сітуацыя ў пэўным сэнсе зноў паўтараецца. Мы зноў назіраем за амаль тымі ж самымі дзеяннямі, апісанне якіх вызначаецца, апрача таго, стылёвым і вобразным падабенствам. *Звычайны быў тут малюнак: конь выцягся ў плузе, як п’яўка. А за ім налёг на жалеза высокі чалавек* (329).

² А. М. Адамовіч, *Шлях да майстэрства: Станаўленне мастацкага стылю К. Чорнага*, Мінск 1958, с. 159.

³ Тамсама.

⁴ Тамсама, с. 161.

⁵ Тамсама, с. 160.

У чацвёртай, заключнай, частцы рамана “Бацькаўшчына” ёсць раздзел, назва якога ўжо фігуравала напачатку твора (гл. I раздзел I часткі: *Леапольд Гушка*). Гэта зноў жа не выпадковасць, а палкам свядома выкарыстоўваемы аўтарам прыём, які ўключаецца ў агульную сістэму мастацкага выражэння. У гэтым раздзеле персанажная намінацыя прадстае ў адваротным, у параўнанні з аналагічным раздзелам першай часткі, выглядзе. У першым жа сказе згадваецца імя Леапольда Гушкі. Такім чынам, чытач ужо настроены на тое, што вызначальным персанажам раздзела будзе добра вядомы яму герой.

Стары герой прадстае ў новай сітуацыі. Задача раманіста заключалася ў тым, каб паказаць тых змяненні сацыяльных абставін, пры якіх чалавек атрымоўвае палкам абноўлены статус. Таму тут назіраецца іншая, чым напачатку рамана, карціна. Кардынальна змянілася ўсё наваколле – тая самая мясцовасць, з апісання якой пачынаўся твор. У новым апісанні якраз падкрэсліваецца дынамізм абнаўлення (*брукаваўся ён каменнем (...) новы будынак на ўзлеску (...) выбудавалі калгасную абору*) (443), якое па задуме аўтара павінна было сведчыць пра значныя сацыяльныя зрухі, пра новыя ўмовы існавання чалавека. Чалавек, натуральна, таксама паўставаў у іншым ракурсе яго ўспрымання. І таму прыём намінацыі ў гэтым раздзеле мае адваротны характар – ад вядомага да невядомага.

У тэксце выразна абазначана месца, дзе адбываецца намінацыйная змена, дзе Леапольд Гушка зноў называецца *чалавекам*. Гэта адбываецца пасля паведамлення аб тым, што Гушка абраны дэлегатом на Усебеларускі з’езд Саветаў. У гэтым месцы тэксту якраз праходзіць мяжа двух эпізодаў, пазначаная графічна радком кропак. Дадзеная паўза сімвалічна абазначае не толькі перанясенне ў прасторы, але і важнасць моманту. Леапольд Гушка, як і ў пачатку рамана, называецца не па імені, чытачу зноў даецца магчымасць здагадацца ў здзіўленні – няўжо гэта той самы былы парабак, які калісьці так зацята імкнуўся здабыць кавалачак уласнай зямлі. Зусім іншыя інтарэсы, іншы круггляд у *гэтага* новага-старога, знаёмага-невядомага чалавека, які не проста ўдзельнічае ў працы вялікага форуму, але і з’яўляецца адным з яго кіраўнікоў, старшынёй пасяджэння. Дапамагае чытачу канчаткова ідэнтыфікаваць персанажа адзін з удзельнікаў з’езда, які пазнае Гушку і аклікае яго, не хаваючы пры гэтым свайго здзіўлення: *Я глядзеў раней усё на цябе, ды ўсё сам сабе не верыў...* (445).

Пісьменнік, вядома, увасабляў у сваіх героях і абставінах іх жыцця ідэі свайго часу. Пры разгортванні сюжэта ён якраз кіраваўся задачай выявіць *здзіўляючае* ў ходзе гістарычнага развіцця, тое,

што кардынальным чынам змяняла жыццё людзей. Адсюль – рэзкія кантрасты, супрацьпастаўленні. У прасторавых каардынатах гэта выяўлялася ў прыёме размежавання. Апавядальнік часта карыстаецца дэйктычным выразам **на той бок** (*на той бок хаты (...) на той бок рэчкі (...) на той бок гарадка* (321). Яшчэ больш распаўсюджаным з’яўляецца выраз *хата ля хвойніку (хата на ўзлеску)* як сімвалічнае ўвасабленне памежнасці / маргінальнасці. Дзяржаўная граніца, якая пралегла ў гэтай мясцовасці, падзяліла на часткі нават вёску, яна прайшла і па лёсах герояў рамана. Героі, якія вяртаюцца праз доўгі час у свае родныя мясціны, з цяжкасцю пазнаюць ранейшыя прыкметы. Пазнаванне мясцовасці і пазнаванне людзей выступаюць як узаемазвязаныя паміж сабой формы пазнання.

Сістэма намінацыйных прыёмаў у рамана К. Чорнага “Бацькаўшчына”, такім чынам, песна спалучана з іншымі аспектамі аўтарскай паэтыкі, яна выконвае ў структуры твора істотную ролю, звязаную з выяўленнем глыбіннай сувязі літаратурных герояў з іх жыццёвым асяроддзем.

STRESZCZENIE

Autor artykułu analizuje sposoby i środki identyfikacji bohaterów powieści Kuźmy Czornego „Baćkauszczyna” (Ojczyzna). Nominacja bohaterów jest jednym z najbardziej typowych środków, który znajduje zastosowanie w omawianej powieści. Autor omawia różne typy nominacji, zwracając szczególną uwagę na zmiany imion wraz z ewoluowaniem fabuły. Identyfikacja bohaterów sprzyja ukazaniu wnętrza człowieka i jego relacji z otaczającym światem.

Słowa kluczowe: identyfikacja bohatera, nominacja, zbiorowy punkt widzenia, proza białoruska, wewnętrzny świat człowieka, strategia narracyjna autora, poetyka autorska

SUMMARY

In the article the means and techniques of the identification of characters in the novel “Bat’kovshtina” (Fatherland) by Kuz’ma Chorniy are analysed. Nominating characters is one of the most characteristic and widespread technique adopted by the author in the novel. The author considers its various types and changes names when the plot develops. The identification of a character helps to reveal man’s inner world and his relationship with the surrounding world.

Key words: identification of a character, nomination, collective point of view, Belarusian prose, man’s inner world, author’s narrative strategy, author’s poetic